

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ІДЕНТИФІКАТОР

© Ментинська І., 2010

Статтю присвячено транслітерації українських власних назв латинськими літерами, проаналізовано офіційну постанову, яку затвердив Кабінет Міністрів, указано на позитивні зміни та недоліки нової транслітерації.

Ключові слова: транслітерація, офіційна постанова, власна назва, латиниця.

The article is dedicated to transliteration of Ukrainian proper names with the Latin letters. The official resolution on the issue confirmed by the Cabinet of Ministers is analysed. The positive changes and drawbacks of new transliteration are pointed out.

Keywords: transliteration, official resolution, proper name, Latin alphabet.

Проблеми транслітерації українських власних назв латинськими літерами пов'язані насамперед з екстралінгвальними втручаннями в систему української мови за радянського часу, а також із недосконалістю чинної транслітерації. Різні аспекти цієї проблеми досліджували відомі мовознавці Головатий С. П., Вихованець І. Р., Ажнюк Б. М. [1], Кочерган М. П., Гудманян А. Г. [2], Плющ Н. П., Пономарів О. Д., Масенко Л. Т., Непокупний А. П., Півторак Г. П., Німчук В. В. [3], Рицар Б., Рожанківський Р., Микульчик Р. [11] та інші.

Кабінет Міністрів України постановою від 27 січня 2010 року затвердив офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, за якою прізвища, імена осіб і географічні назви слід передавати шляхом відтворення кожної кириличної літери буквою латинського алфавіту. [4] Однак проблем від цього, на наш погляд, не поменшало. Актуальними залишаються непорозуміння щодо транслітерації прізвищ у паспортних столах, нотаріальних конторах та інших юридичних і державних установах.

Згадана система транслітерації дає відповіді на деякі складні питання. Зокрема такі: українській літері **Г(г)** відповідає латинська літера **H (h)**, а не **G(g)**; **Щ** — **Shch**, а не **Shc** або **Shh**; буквосполучі **Зг(зг)** — **Zgh (zgh)**, бо **Zg** відповідає українській літері **Ж** та інші.

Отож досить упорядкованими для потреб практичного вживання можна вважати цілу низку норм.

1. Позитивним є те, що в прізвищах *Гуцуляк, Гнатів, Гуменний, Гром'як* першу літеру **Г** чітко транслітеруємо через **H** (латинська), тобто *Hutsuliak, Hnativ, Humennyi, Hromiak* (але *Khromiak* від прізвища Хром'як). У прізвищах *Гудзь, Гонтар, Галаган, Гонгадзе* транслітеруємо **G**, тобто *Gudz, Gontar, Galagan, Gongadze*.

2. Українські прізвища, які закінчуються на **-ський** та **-цький**, за новою постановою транслітеруємо як **-skyi** або **-tskyi**, а не **-skii**, **-skyy**, **-skiy**, тобто:

Мединський	Medynskyi
Рибчинський	Rybchynskyi
Колосовський	Kolosovskyi
Слабошпицький	Slaboshpytskyi
Левицький	Levytskyi
Вишневецький	Vyshnevetskyi

Якщо прізвища українських громадян мають іншомовне походження (польське або чеське тощо), то транслітеруємо таким чином:

Березовські	Berezovski
Сікорські	Sikorski
Висоцкі	Vysotski
Вишневські	Vyshnevski
Чаушеску	Chaushesku
Марческу	Marchesku

Щоправда, деякі науковці [5, с. 44–48] вважають, що слід визначити національну належність носія прізвища, а тоді правильно транслітерувати. На нашу думку, зробити це не завжди можливо, бо подібні спроби лише збільшать кількість винятків і розхитають норму. Правила мають бути чинні для всіх власних назв.

3. Подвоєння та подовження літер під час транслітерації зберігається:

– у географічних назвах Закарпаття — **Zakarpattia**, Прикарпаття — **Prykarpattia**, але Запоріжжя — **Zaporizhia** (бо уникаємо нагромадження літер **zhzh**, що відповідають українській літері **ж**);

– у власних іменах Жанна — **Zhanna**, Анна — **Anna**, Геннадій — **Hennadii**;

– у прізвищах Винниченко — **Vynnychenko**, Письменний — **Pysmennyi**.

Якщо ж в українській мові немає подовження, то й під час транслітерації його не має бути, наприклад, у географічних назвах *Одеса* — **Odesa**, *Черкаси* — **Cherkasy**. Однак часто спостерігаємо використання російської мови як посередника в транслітерації українських географічних назв, відтак читаємо на дорожніх вказівниках **Odessa**, **Cherkassy**, а це є грубим порушенням норми.

4. Я, Ю, Є, Ї — на початку слова передаємо як **YA, YU, YE, YI**, а в інших позиціях **a, u, e, i; Й** — **Y** — на початку слова та **i** в інших позиціях (як подано в постанові). Хоч не всі фахівці погоджуються саме з такою транслітерацією **Й**: [6, с. 130–139; 7, с.48–52; 8, с. 30–47; 7, с. 74; 9, с. 73] Отож на початку слова:

Ющук	Yushchuk
Юрчук	Yurchuk
Яцків	Yatskiv
Якібчук	Yakibchuk
Йосипчук	Yosypchuk
Ємець	Yemets
Єрмоленко	Yermolenko
Ївжин	Yivzhyn

Ще в 2004 році про таке відтворення Василь Німчук у статті «Доля проекту нової редакції «Українського правопису»» вказав: «Не дотримано єдиного принципу і в засобах передачі українських йотованих голосних. На початку слова українські *є, і, ю, я* запропоновано передавати через *ye, yi, yu, ya* (*Єнакієве* — *Yenakiieve*; *Їжакевич* — *Yizhakevych*; *Юрій* — *Yurii*; *Яготин* — *Yahotyn*), а в інших позиціях відповідно через *ie, ii, iu, ia* (*Гаєвич* — *Haievych*, *Кадіївка* — *Kadiivka*, *Крюківка* — *Kriukivka*, *Ічня*, *Знам'янка* — *Ichnia*, *Znatiianka*)» [3, с. 3-24].

Слід чіткіше з'ясувати *інші* позиції вживання **Я, Ю, Є, Ї**, а саме:

— після м'якого приголосного транслітеруємо не **a, u, e**, як вимагає постанова, а обов'язково слід зберегти пом'якшення цих голосних, тобто відтворюємо **ia, iu, ie**, наприклад:

Мацюк	Matsiuk
Лесюк	Lesiuk
Земляк	Zemliak
Полєк	Poliek

(а не **Matsuk, Lesuk, Zemlak, Polek**, бо зворотна транслітерація дає два варіанти — **Мацюк** чи **Мацук**);

— після голосного та після апострофа **Я, Ю, Є** передаємо як **ia, iu, ie**, до прикладу:

Юлія	Julia
Коломієць	Kolomiets
Міюшкович	Miiushkovych
Мар'янівка	Marianivka
Пилип'юк	Pylypiuk
Соломія	Solomiia
Знам'янка	Znamianka
Феодосія	Feodosiia
Лук'янюк	Lukianiuk

— залишається проблемним відтворення літери **ї** після апострофа та після голосного звука. Не зрозуміло, чому слід передавати цю літеру без йотації, тобто через **I**, наприклад, **Київ** — **Kyiv**, **Миколаїв** — **Mykolaiv**, **Кадіївка** — **Kadyivka**, **Заїка** — **Zaika**, **Мар'їне** — **Marjine**. Видається, що знову посередницею під час транслітерації стала російська мова, хоч у правилах чітко сказано, що відтворення відбувається «без посередництва будь-якої іншої мови». Можливо, автори нової постанови вважають недоцільним уживати дві літери **ii**, бо в назвах **Андрій** — **Andrii**, **Сергій** — **Serhii**, **Юлія** — **Yuliia**, **Андрієвський** — **Andriievskiy** ця буквосполука передає українську сполуку **ій**. На наш погляд, у позиціях після голосного та апострофа **ї** слід передавати як **ji** (малі літери), також таке позначення можна впровадити для **я**, **ю**, **є** (щоб уніфікувати) в позиціях після голосного, апострофа та після м'якого приголосного звука. **Виталь Моргунюк** у праці «До питання про транслітерацію українських текстів латинкою» запропонував: «Оскільки в латиниці немає літер, які б однозначно відповідали українським **Я, Ю, Є, Ї, ...** то ці літери спочатку транслітеруємо кириличними **ЙА, ЙУ, ЙЕ, ЙІ**, а потім — відповідними сполуками латинської графіки **JA, JU, JE, JI, ЪА, ЪУ, ЪЕ**. Через таке позначення літер **Я, Ю, Є, Ї** відпадає потреба транслітерувати українського апострофа, бо він потрібен для сучасної української кирилиці, щоб розрізняти значення «йотованих» в позиції після приголосних (якщо перед ними є апостроф, то вони означають **йа, йу, йе**, якщо немає, то вони означають **ѡа, ѡу, ѡе**)» [10, с.73].

Гадаємо, подана нижче транслітерація була б точніша, повніша, зрозуміліша:

Київ	Kyjiv або (Kyiv) [11, с.55–61]
Миколаїв	Mykolajiv
Кадіївка	Kadyjivka
Заїка	Zajika
Мар'їне	Marjine

5. Оскільки, за новою постановою, м'який знак і апостроф не передають латиницею, то зворотна транслітерація може спотворити прізвище або неточно його відтворити, наприклад: **Gudz** — це **Гудз** чи **Гудзь**, **Budz** — це **Будз** чи **Будзь**, **Hud** — **Гуд** чи **Гудь**, **Kunch** — **Куньч** чи **Кунч**? А також є велика проблема із транслітерацією прізвищ, імен та географічних назв, у складі яких є буквосполука **ьо**: **Кузьо**, **Леньо**, **Лемцьо**, **Стасьо**, **Федьорко**, **Юзьо**. У цих прізвищах без передавання пом'якшення правильна зворотна транслітерація неможлива, наприклад: **Fedorcko** — це **Федорко** чи **Федьорко**? Однак у власних географічних назвах **Львів** — **L'viv**, **Русь** — **Rus'** пом'якшення під час транслітерування зберігаємо, тому можна відтворити пом'якшення в прізвищах та іменах.

Гудзь	Gudz'
Будзь	Budz'
Гудь	Hud'
Куньч	Kun'ch
Кузьо	Kuz'o
Леньо	Len'o
Лемцьо	Lemts'o
Стасьо	Stas'o
Федьорко,	Fed'orko
Юзьо	Yuz'o

У цьому пункті підтримуємо погляди науковців Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Національного університету «Львівська політехніка», зокрема Богдана Рицара, Романа Рожанківського, Романа Микульчика та інших, які у своїй транслітераційній таблиці [11, с.55–61; 12, с.143–146] подають:

Ь ‘ (апостроф) ‘ (апостроф)

Отже, проблема відтворення українських власних назв, прізвищ та географічних назв залишається надалі актуальною, незважаючи на те, що цей аспект перекладацької діяльності досить детально опрацьовано в дослідженнях вітчизняних учених-філологів. Цю тему широко обговорюють не тільки в гуманітарних (зокрема у правничих) і технічних колах, тому єдиний стандарт дуже потрібний. Сподіваємося, що цей стандарт буде вдосконалено, зважаючи на правила українського правопису, а також задля уникнення спотворень власних назв під час зворотної транслітерації. Гадаємо, що новий стандарт відповідатиме всім вимогам до системи транслітерування, що їх сформульовано в міжнародних нормативних документах і публікаціях українських науковців та фахівців із транслітерування.

1. Ажнюк Б. М. *Українські імена: проблеми транслітерації* / Б. М. Ажнюк // *Урядовий кур'єр* — 1993. — № 168(278). — С. 5. 2. Гудманян А. Г. *Відтворення власних назв у перекладі: дис. ... доктора філологічних наук за спеціальністю — перекладознавство* / А. Г. Гудманян — К., 2004. — 323 с. 3. Німчук В. В. *Доля проекту нової редакції «Українського правопису»* / Василь Васильович Німчук // *Українська мова* — 2004 — № 1— С. 3–24. 4. *Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею* / *Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року № 55 м.* Київ. 5. Бешкарева О. О. *Проблема перекладу власних назв* / О. О. Бешкарева // *Матеріали Всеукраїнської конференції «Нові тенденції розвитку української мови: аспекти перекладу»*. — Львів, 2003. — С. 44-48. 6. Вакуленко М. О. *Наукові засади відтворення запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація* / М. О. Вакуленко // *Вісник Книжкової палати*. — 2002. — № 10 (40) — С. 130–139. 7. Вакуленко О. В. *Українська латинка: Відтворення без спотворення* / О. В. Вакуленко // *Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами. Міжнародна наукова конференція: доповіді та повідомлення*. — К.: 1995. — С. 48–52.; 8. Д'яков А. *Латинська транслітерація як складова частина українського правопису* / А. Д'яков, Т. Кияк // *Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами. Міжнародна наукова конференція: доповіді та повідомлення*. — К., 1995. — С. 30–47. 9. Козир Є. *Українська латинка, проблеми її створення та застосування* / Козир Є., Пиєнична Л. // *Проблеми української науково-технічної термінології: тези доповідей 4-ї Міжнар. наук. конф.* — Львів, Держ. ун-т «Львівська політехніка», 1996. — С. 74. 10. Моргунок В. *До питання про транслітерацію українських текстів латинкою* / Виталь Моргунок // *Проблеми української науково-технічної термінології: тези доповідей 4-ї Між нар. наук. конф.* — Львів, Держ. ун-т «Львівська політехніка», 1996. — С. 73. 11. Рицар Б. *Транслітерування українських текстів з кириллиці в латиницю* / Б. Рицар, Р.Рожанківський, Р. Микульчик // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»* — 2008. — № 620. — С. 55–61. 12. Рицар Б., Рожанківський Р., Микульчик Р. *Відповідь на лист М. Вакуленка* / Б. Рицар, Р. Рожанківський, Р. Микульчик // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»* — 2009. — № 648. — С. 143–146.